

NIKU Oppdragsrapport 79/2011

A 335 Kvernes stavkirke, Averøy kommune, Møre og Romsdal. Tilstandsregistrering av kunst og inventar

Mille Stein

Kunst og inventar i Kvernes stavkirkes trenger behandling.

Bildet viser en detalj med løs maling på prekestolen. Foto: NIKU 2011

Befaringsrapport. Bakgrunn

Kirke:	A 335 Kvernes stavkirke. Bygget i perioden 1300-1536. Ombygd 1633: laftet kor, inngang flyttet fra vest til syd. 1776: galleri i skip. 1810: takrytter. Slutten av 1800-tallet: galleri fjernet, vegger i kor overkalket. 1980-tallet: Overkalking fjernet, prestestol i skip rekonstruert. Kirken gikk ut av daglig bruk i 1893, da ny soknekirke ble innviet.
Eier	Fortidsminneforeningen
Vernestatus:	Automatisk fredet. Kirken skal behandles i henhold til kulturminneloven og kirkeloven
Dato:	8.3. -10.3.2011
Tilstede:	Tilsynshaver Else Marie Bae. Malerikonservator/forsker Mille Stein og Tone Olstad, begge NIKU
Prosjekt:	15620324: Kvernes og Rødven stavkirker. Tilstandsregistrering.
Rapport:	19.8.2011
Merknad:	Rapporten omfatter ikke alle objekter eller alt inventar. Utvalget som er undersøkt og registrert er gjort mht. alder og antatt kulturhistorisk verdi

Tilstandsregistreringen ble utført i forbindelse med planlegging av ulike konserveringsaktiviteter i Riksantikvarens regi.

Tilstandsregistreringen har som mål å vurdere og registrere tilstanden på veggfast og flyttbart inventar og kunst, og å vurdere hvilke tiltak som er nødvendige for å sikre dette materialet for fortsatt bruk i kirkene. Tilstandsregistreringen skal brukes til å planlegge konservering av inventar og kunst i kirken.

Tilstanden ble undersøkt av Stein og resultatene ble umiddelbart registrert av Olstad i en tabell. Følgende data ble registrert:

- gjenstandstype (eksempelvis veggmaleri, prekestol, altertavle)
- mål på gjenstanden
- tilstandsbeskrivelse i prosa (beskrivelse av bevarings- og konserveringstilstand)
- skadeårsak
- tilstandsbeskrivelse registrert med tallverdiene 0 - 3, hvor
 - 0 betyr god tilstand, ingen behandling nødvendig
 - 1 betyr svake symptomer, behov for regelmessig overvåkning, ordinært vedlikehold
 - 2 betyr middels kraftige symptomer, moderat behandling nødvendig
 - 3 betyr kraftige symptomer, omfattende behandling nødvendig

Denne rapporten er et sammendrag av disse registreringer.

Alle fotografier er tatt på befaringen, av NIKU, og er tilgjengelig hos Riksantikvaren.

Sammendrag av tilstandsregistreringen i Kvernes stavkirke:¹

Kunst/inventar registrert i så dårlig stand (3) at konsolidering bør utføres snarest

Arbeid som må utføres i kirken av malerikonservator:

Limfargedekor, dør i kor, sydvegg (fig.1).1600-tallet? Trolig samtidig med resten av dekoren i koret. Rester av over kalking fra 1800-tallet. *Mål:* Lysmål dørblad: (205x80) cm.

Felt over labank, 30x80cm (fig. 2). *Tilstand:* Over labanken er det løs maling (fig. 2). Under labanken er tilstanden bedre. *Anbefaling:* Løs maling flatekonsolideres.

Altertavle (fig. 3 - 7). Midtfelt ca. 1500. Omramming 1695. Olje på tre, samt sølv og bladgull. *Mål:* (320 x 280 x 50)cm, hvorav midtfeltet (147x120x21)cm). *Tilstand:* Middelalderdelen: støvete. Skitten i groper. Noen oppskallinger i forgylte områder, særlig på topper i gjennombrutt bladverk, samt på skriffeltet nede. 1695; Mye løs maling på sydsiden av søyler og karnasjon. Fugleskitt. *Skadeårsak:* Mange skader på sydsiden av altertavlens elementer indikerer at sollys fra sidevinduene i koret er en viktig skadeårsak. *Anbefaling:* Middelalderdelen: Feste løs maling, støvfjerning. 1695: Kun vurdert nedre del, opp til gesims. Fugleskitt bør fjernes Feste løs maling. Støvtørring. Rullegardiner bør monteres foran alle vinduer mot side, også i skip.

Drueklaser i skipet 4 stk. (fig. 8).1600-tallet? *Mål:* ca. (22 x 18)cm stk. *Tilstand:* Løs maling. Store utfall i malinglaget, på den ene mangler deler av treverket. *Anbefaling:* Konsolideres.

Arbeid som må utføres i kirken av kulturhistorisk konservator:

Knefall (fig. 9). Lær. Festet med et lærbånd og metallstifter i forkant. *Mål:* ca. (870x20) cm. *Tilstand:* Lærbåndet er stort sett borte. Metallstiftene er korrodert. Det er hull enkelte steder og det er tap av materiale på kanten. *Anbefaling:* Knefallet må ikke brukes.

Usikkert om det skal gjøres noe tiltak. Bør vurderes av lærkonservator i samråd med eier og RA.

Arbeid som kan utføres på atelier av malerikonservator:

Epitafium i kor (fig.10 - 11). 1600-tallet. Oljemaling, bladmetall (gull, trolig sølv, lusterteknikk). *Mål:* (365x34x35)cm.. *Tilstand:* Lokale områder med mye løs maling; i områder med sort og forgylling f. eks skriffelt. *Anbefaling:* Punktkonsolidering. Retusjering bør vurderes

Kongemonogram på korsillet (fig. 12 - 15). 1730-46. Olje på tre. Slagmetall (?) *Mål:* ca. (90 x155x13)cm. *Tilstand:* Nesten hele overflaten har løs maling og meget store oppskallinger. Meget skitten. Premature krakeleringer.² *Anbefaling:* konsolideres.

¹ Gjenstander som er vurdert til "ingen tiltak nødvendig" (tallverdi 0) er ikke med i dette sammendraget

² Dvs. at krakeleringene har oppstått mens malingen tørket.

Våpenskjold på korskillet, nord (fig. 16 -17). Olje på tre; imitasjonsforygling, slagmetall. Malt på begge sider. Ensfarget på baksiden (mot øst). *Mål:* ca. (60x85x5)cm. *Tilstand:* Mye løs maling. Støvete, fugleskitt. *Anbefaling:* Konsolideres.

Våpenskjold på korskillet, syd (fig. 18-19). Olje på tre; slagmetall. Malt på begge sider. Ensfarget på baksiden (mot øst). *Mål:* ca. (60x85x5)cm. *Tilstand:* Mye løs maling. Støvete, fugleskitt. *Anbefaling:* Konsolideres.

Kunst/inventar registrert i så dårlig stand (2) at konsolidering bør utføres

Arbeid som må utføres i kirken av malerikonservator:

Veggdekor i kor (nord-, syd- og østvegg, limfarge på tre (fig.20 - 27). *Mål:* ca. 3,30 x 16,60 m (h x lengde).1630 årene. Bibelscener over veggdraperi. Nedre del av veggene er rød malt med oljebasert maling(mahogni-imitasjon?). Overkalket. Avdekket. *Tilstand:* Betydelige rester av kalk. Enkelte små områder med løs maling. Noen blanke områder. Originale lerretsstrimler til å skjule sprekker i treet løsner. Observasjoner av veggene er gjort fra benk og gulvnivå. *Anbefaling:* Lokalkonsolidering og flatekonsolidering (rankedekor).

Prekestol (fig.28 - 29). Hollandsk arbeid? 1600-tallet. Olje på tre; metallfolier. Malingen på korskillet ligner veldig undermalingen på prekestolen. *Mål:* ca.(125x137)cm (høyde på korgen x diameter på stolen, øverst). *Tilstand:* Løs maling. Løse elementer, skader i treverket, manglende deler. Noen løse deler ligger på stolen. *Anbefaling:* Konsolideres. Metodeutvikling nødvendig.

Kirkeskip (fig. 30). Bemalt tre, oljemaling. Diverse tekstiler og hyssing, noe metall. *Mål:* ca.(150 x150 x60) cm. *Tilstand:* Støvete, en rigg(?) løsnet/brukket. Noe løs maling. Opphenget ser ut til å være solid. *Anbefaling:* Masten limes og skipet støvtørres.

Arbeid som kan utføres på atelier av malerikonservator:

Lysestake (fig.31). Bemalt tre. Står på gulvet innenfor alterringen. Oljemaling på tre. *Mål:* ca. (45x30)cm. *Tilstand:* Mye stearinsøl, smuss og støv. Mange avskallinger, et område med løs maling. *Anbefaling:* Støvrenges. Løs maling konsolideres. Retusjeres.

Våpenskjold ved prekestol (fig.32 - 33). 1600-tallet. Olje på tre. *Mål:* (175x88x9)cm. *Tilstand:* Gult malinglag, nærmest pulverisert, overstrøket en (nå) mørk brun (maling?)film. Meget nedbrutt, det mørke brune laget har oppskallinger. Malingen er vanskelig å tyde. Den gule malingen ligner svært på den som sees på prekestolen og på vestsiden av korskillet. *Anbefaling:* Må konsolideres. Metode utprøves på konserveringsatelier. Samme metode kan sannsynligvis brukes på korskillet og på prekestol.

Arbeid som kan utføres på atelier av tekstilkonservator:

Alterduk (fig. 34). Lin? Filet-teknikk. *Mål:* ca.(115x244)cm, hvorav fileringen er 22 cm bred. *Tilstand:* Selve duken kan være sekundær. Fileringen kan være eldre enn duken. Noen flekker på duken. Mange brudd i fileringsarbeidet. *Anbefaling:* Det bør bringes på det rene hvor gammel duken er. Duken bør oppbevares rullet på et papprør, kledd med silkepapir og tyvek. Dersom duken gammel bør den behandles av tekstilkonservator.

Kunst/inventar registrert med svake symptomer (1), bør overvåkes, eventuelt behandles av konservator

Limfargedekoren i taket i koret ble vurdert fra prekestol og gulv med kikkert (fig. 35). *Mål: ca. (700x480)cm. Tilstand.* Vurdert fra prekestol og kjøkkentrapp var det få oppskallinger å se. Tilstanden bør vurderes fra stillas i forbindelse med annet arbeid i kirken

Limfargedekor, Ikatvev-imitasjon i prestestol (galleri i skipets sydvestre hjørne) (fig.36). *Mål ca.:* Vestvegg:(130 x264) cm. Sydvegg: (130x110) cm.

12-armet lysekrone (fig.37). Messing. 1695 Nylig gitt tilbake til stavkirken fra soknekirken. Nytt oppheng, det originale er muligvis i sakristiet.. *Mål: ca. (120x120)cm. Tilstand:* En arm i nedre krans siger eller har fått en smell. Den er stabil. Fugleskitt.

Prekestols-oppgang, utside av trappevang. Olje på tre. Sekundær maling. Grønn/Blå under nåværende maling. Ikke malt på innsiden. *Mål: (200x115)cm.* Megleren: ca. 195x28 (malt flate). *Tilstand:* Noen få områder med løs maling. Avskallinger, slitasje, mekaniske skader, litt graffiti (1916), fibre på overflaten. Fugleskitt.

Lydhimmel til prekestol, 1600-tallet (fig.28). Olje på tre. *Mål: (145x65)cm. Tilstand:* Løs maling med skålformete oppskallinger. Veldig støvete. *Skadeårsak:* Lys- / solskader.

Krusifiks på korskillet, vestsiden (fig.13). 1600-tallet. *Mål: ca. (100 x 70 x 20).* *Tilstand:* Malt direkte på treet uten grunning. Uten modellering. Veldig enkelt malt. Noe løs maling. Støvete, fugleskitt. Vurdert fra gardintrapp.

Dåpsfat (fig.38). Messing. *Mål: ca. (9 x 42) cm. Tilstand:* Eldre loddinger går opp flere steder på begge sider av bremmen. Irr på baksiden og irrede flekker. *Anbefaling:* Bør ikke brukes. Om den skal være i bruk må den repareres.

Benk i dåpshus (fig.39). Tre. Setet er trukket med stoppet skinn. Skinn og festemetode er som for knefallet. *Mål: ca. (95x102) cm. Tilstand:* Skinnet er revnet. *Anbefaling:* Må ikke brukes. Bør eventuelt vurderes av lærkonservator i forbindelse med vurdering av knefallet.

Anbefaling

Tilsynshaver påpekte at det regnet inn i kirkeskipets nordvestre hjørne. Mens vi var der oppdaget vi at det også snødde inn i det såkalte dåpsrommet (lengst vest i skipet). Byggetekniske tiltak for utbedring bør gjøres i samråd med Riksantikvaren.

Altertavlen og prekestolen utsettes for mye dagslys. Det anbefales å montere rullgardiner foran alle vinduer mot syd.

Kneleskammelen er i meget dårlig stand (fig. 40). Den bør tas ut av bruk og magasineres forsvarlig. Det bør vurderes å lage en kopi basert på eldre fotografier i Riksantikvarens arkiv.

Dersom det kommer en skinnkonservator til Kvernes for å vurdere knefallet, bør vedkommende også tilstandsvurdere benken i dåpshuset.

Alterduken som oppbevares i soknekirken om vinteren bør få bedre oppbevaringsforhold og det bør avklares hvor gammel duken er.

Messehagel og skjorte som tilhører kirken oppbevares nå i Kvernes Bygdemuseum. Fortidsminneforeningen bør vurdere om dette er et permanent oppholdssted eller om disse objektene skal tilbake til kirken.

I sakristiet er det et monter med bøker og inventar fra kirken (fig. 41). Muntret skal ifølge tilsynshaver erstattes med skap. Ved innredning av skap(-ene) bør ulike materialer oppbevares på hver sin hylle. Likeledes bør gjenstander som står på gulvet i sakristiet løftes opp fra gulvet og plasseres på trestokker e.l. (fig. 42). Diverse gjenstander henger på veggen mot øst. De har til dels ustabil tilstand, men ingen tiltak er nødvendig dersom de får henge i ro.

Det ble oppdaget boremel fra treborende insekter i sydøstre hjørne i koret (fig. 44). Dette bør holdes under oppsikt og tiltak vurderes dersom angrepet utvikler seg.

Det er mye fugleskitt i kirken. Tiltak bør vurderes for å hindre fugler i å fly inn.

Metallgjenstandene bør pusses med forsiktighet, følg Riksantikvarens anvisning (se nedenfor).

Limfargedekoren i skipet er i god stand, alderen tatt i betraktning. Den bør undersøkes nærmere mht. autentisitet og bevaringstilstand (fig. 45 -46).

Følg for øvrig **Riksantikvarens anvisninger mht. daglig ettersyn og vedlikehold av inventar og gjenstander i kirken**. Disse kan hentes på Riksantikvarens hjemmeside (<http://www.riksantikvaren.no/informasjonsblader>).

- Riksantikvarens informasjonsblad 3.3: Rengjøring av inventar og gjenstander
- Riksantikvarens informasjonsblad 4.2.1: Kirker: Håndtering av kirkekunst
- Riksantikvarens informasjonsblad 4.2.6: Innendørs gjenstander av metall: Bevaring og stell
- Bjørke, A: 1999 metall med verneverdi. Handsaming, lagring og vedlikehold av innendørs metallgjenstandar. NIKU Oppdragsmelding (90) <http://www.niku.no/filestore/Publikasjoner/NIKUOppdragsmelding90.pdf>

Kilder

Anker, L (2005). Middelalder i tre. Stavkirker (316-323), i Kirker i Norge, bd. 4. Oslo, ARFO.

Rapporter i Riksantikvarens antikvariske arkiv.

Illustrasjoner

Alle foto: NIKU 2011.

Figur 1. Dør i skip.

Figur 2. Løs maling på dør i skip. Bør konsolideres eller fjernes for å vise underliggende limfargedekor.

Figur 3. Altertavlen er datert 1695. Midtfeltet er fra middelalderen.

Figur 4. Løs maling på skriftfeltet i middelalderdelen.

Figur 5. Løs maling på arkitekturelementer i middelalderdelen

Figur 6. Løs maling på skulptur på altertavlen.

Figur 7. Løs maling på skulptur på altertavlen.

Figur 8. Løs maling på arkitekturelementer (drueklaser) i skipet.

Figur 9. Skinnet på knefallet er i dårlig stand. Knefallet bør ikke brukes før det er reparert.

Figur 10. Epitafiet i koret er i dårlig stand.

Figur 11. Eksempler på løs maling på epitafiet i koret.

Figur 12. Kongemonogrammet på korskillet, sett mot vest (bakside).

Figur 13. Kongemonogrammet på korskillet sett mot øst.

Figur 14. Det er mye løs maling og støv på kongemonogrammet.

Figur 15. Løs maling på kongemonogrammet.

Figur 16. Det er løs maling på våpenskjoldet på korsskillet, nord.

Figur 17. Løs maling på baksiden av våpenskjoldet på korsskillet, nord

Figur 18. Det er løs maling på våpenskjoldet på korskillet, syd.

Figur 19. Eksempel på løs maling på våpenskjoldet på korskillet, syd.

Figur 20. Veggdekoren i koret har partier med løs maling, nordvegg.

Figur 21. Veggdekoren i koret, sydvegg.

Figur 22. Veggdekoren i koret.

Figur 23. Veggmaleriene i koret har vært overkalket og deretter avdekket. Kalkrester sees som hvite flekker på overflaten. I tillegg sees den hvite grunderingen.

Figur 24. I forbindelse med at overkalkingen ble fjernet på 1980-tallet ble veggdekoren konsolidert med Calaton (Soluble Nylon). Calatonen sees på enkelte steder som blanke skjolder.

Figur 25. Område med løs maling på veggdekoren i koret (sydvegg).

Figur 26. Område med løs maling på veggdekoren i koret.

Figur 27. Sprekker i tømmeret ble dekket med lerretsstrimler før veggene ble malt. Enkelte av lerretsstrimlene løsner (sydvegg).

Figur 28. Prekestolen har områder med løs maling, og er særlig utsatt for sollys.

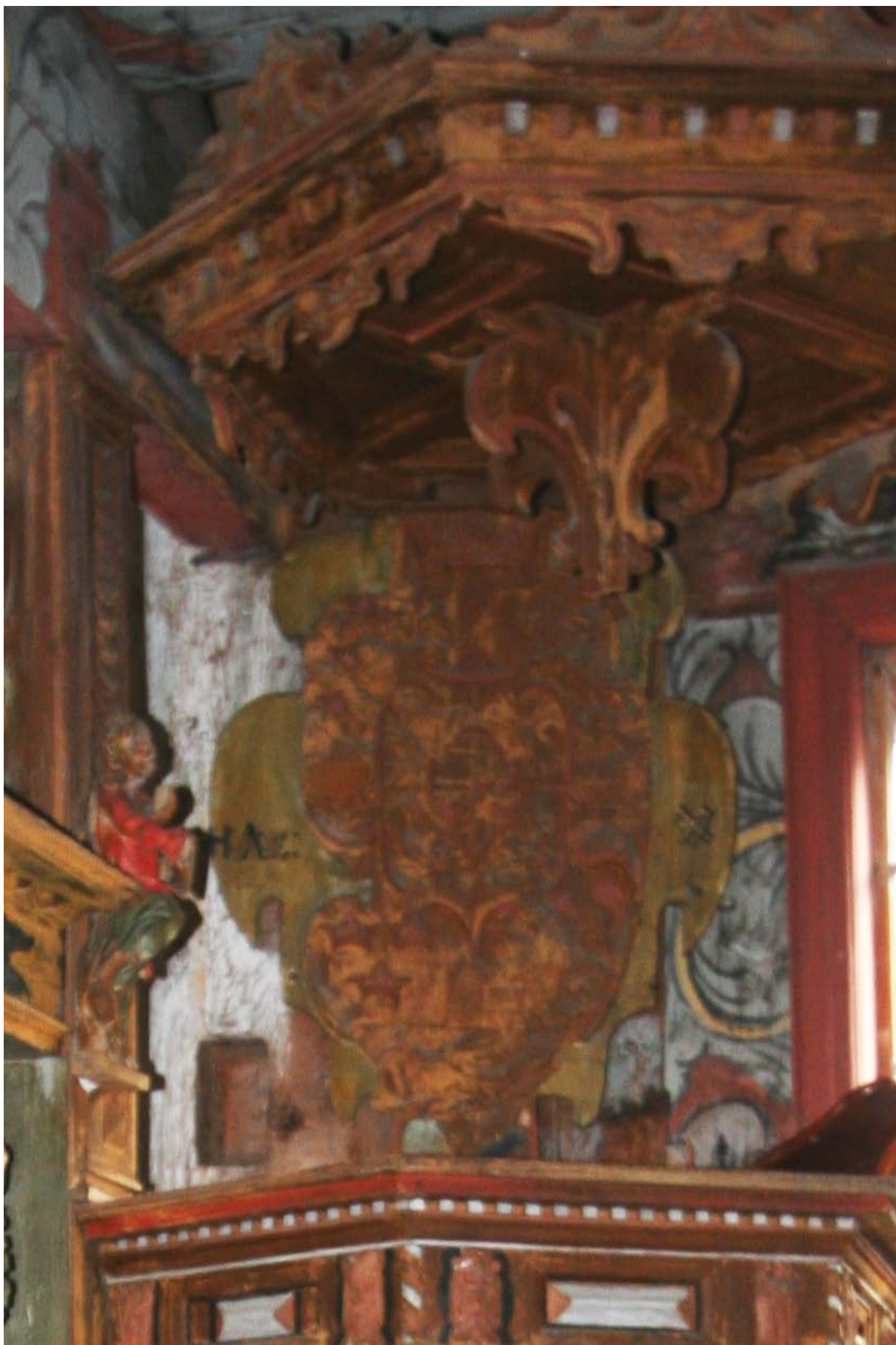
Figur 29. Prekestolen har en gul undermaling. Samme undermaling sees på våpenskjoldet på vegg bak prekestolen og på korsillet. Malingen bør konsolidres.

Figur 30. Den ene masten på kirkeskipet er brukket.

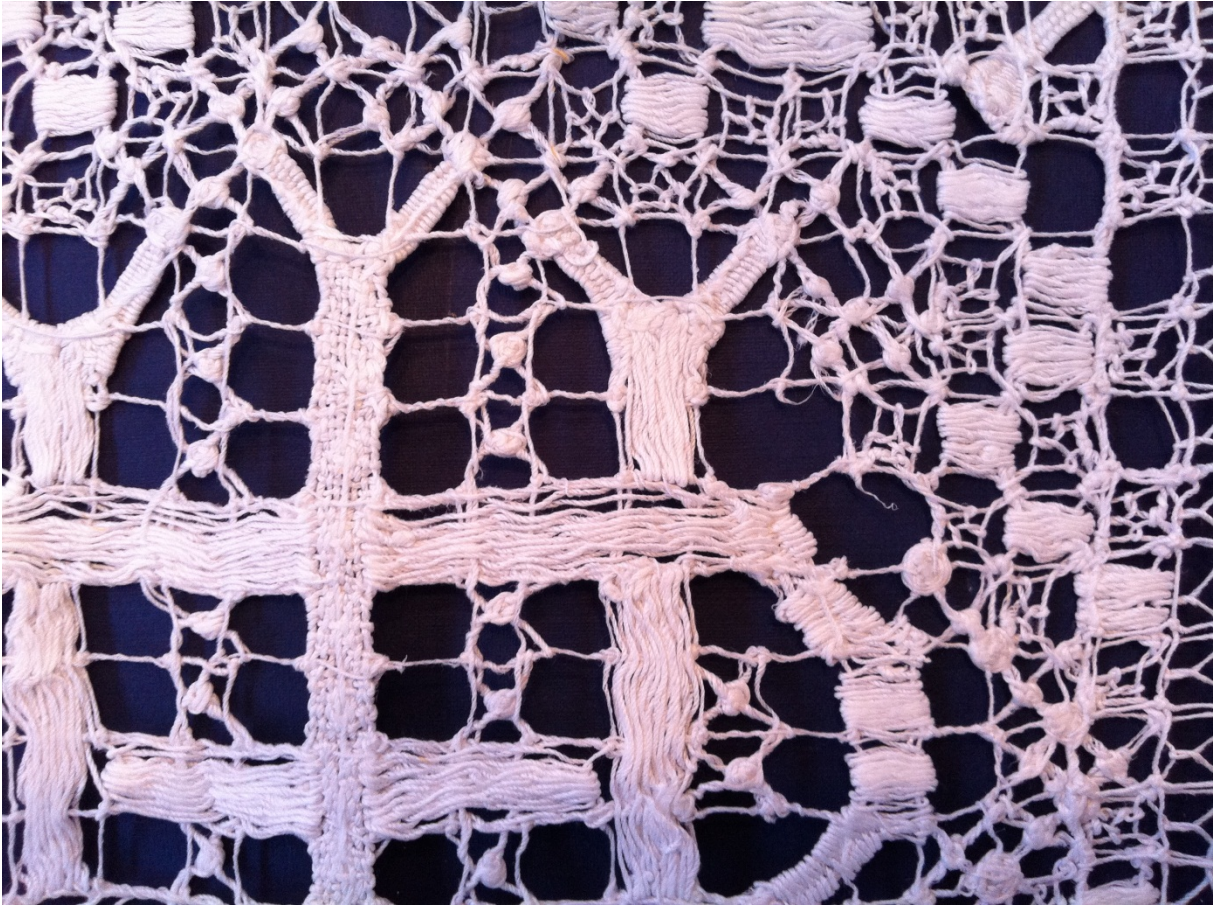
Figur 31. Lysestaken som står på gulvet i koret har løs maling.

Figur 32. Våpenskjoldet på veggen bak prekestolen.

Figur 33. Det er mye løs maling på figurene på våpenskjoldet bak prekestolen. Den samme gule bunnfargen som er brukt på prekestolen sees også på våpenskjoldet. Metodeutvikling for behandling anbefales.

Figur 34. Alterdukens alder bør undersøkes nærmere. Filet-teknikk-arbeidet langs kantene er i dårlig stand, flere tråder som har løsnet.

Figur 35. Limfargedekoren i taket bør tilstandvurderes fra stillas.

Figur 36. Ikatvevimitasjonen på veggen i prestestolen i skipets sydvestre hjørne bør kontrolleres jevnlig mht. løs maling.

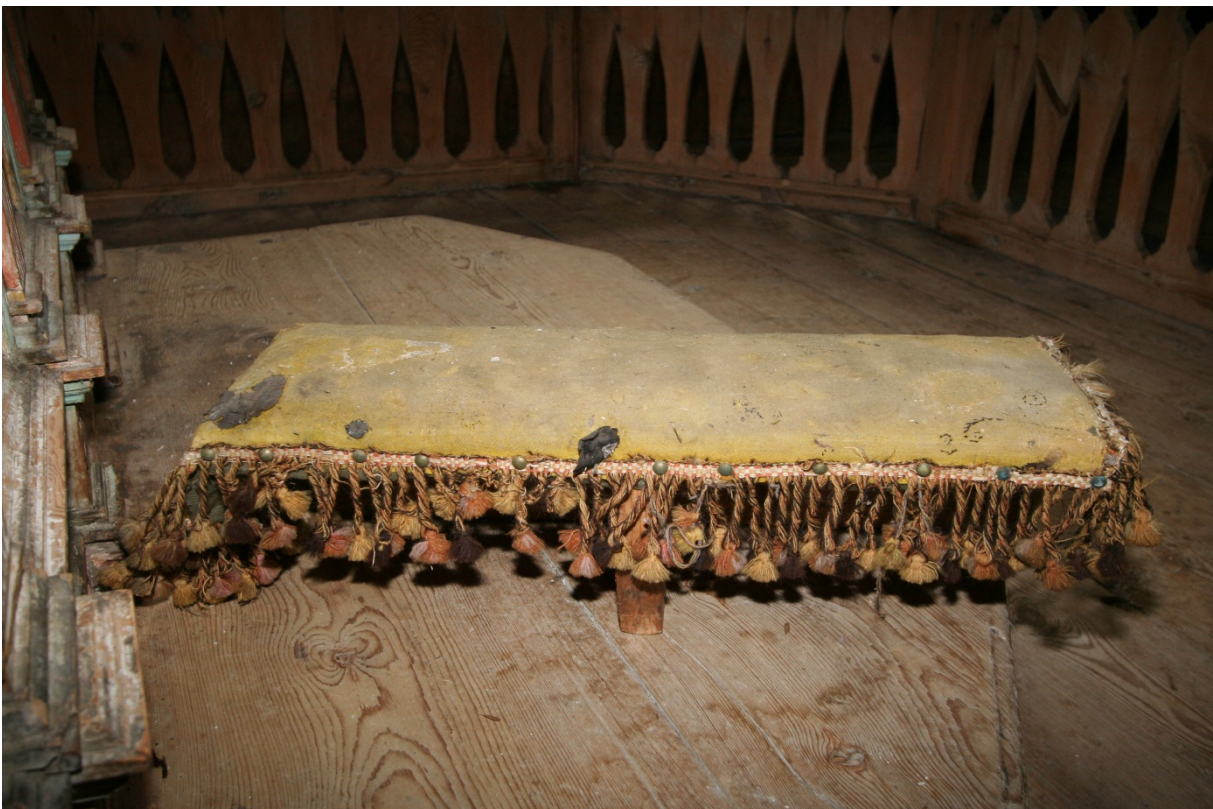
Figur 37. Den 12-armete messingkronen er nylig tilbakeført stavkirken etter å ha hengt i soknekirken siden den ble bygget. En arm er bøyd.

Figur 38. Dåpsfatet har eldre loddinger som har gått opp. Dåpsfatet bør ikke løftes i bremmen. Skal det brukes bør det repareres av metallkonservator.

Figur 39. Skinntrekket på benk i dåpshus, vest i skipet, er i dårlig stand og benken bør ikke brukes. Bør vurderes av skinnkonservator.

Figur 40. Kneleskammelen er i svært dårlig stand. den bør ikke brukes. Det anbefales at den magasineres og a kirken får en kopi.

Figur 41. I sakristiet oppbevares diverse gjenstander fra kirken. Alt som står direkte på gulvet bør løftes opp og plasseres på treklosser e.l.

Figur 42. Diverse mindre gjenstander fra kirken oppbevares i monter i sakristiet. Tilsynshaver opplyste at det er planlagt å lage skap til disse gjenstandene. Det anbefales å innrede skapet slik at ulike materialer kan legges hver for seg.

Figur 43. Det er lett for fugler å fly inn i kirken, bl.a. i overgang mellom tak og vegg. Man bør vurdere tiltak for å hindre fugler å komme inn. Det er mye fugleskitt på inventaret, her eksemplifisert med en detalj av altertavlens bakside.

Figur 44. Det ble observert boremel fra treborende insekter i sydøstre hjørne i koret. Dette bør holdes under oppsikt og tiltak vurderes dersom det utvikler seg til et større angrep.

Figur 45. Limfargedekoren i skipet er i meget god stand, alder tatt i betraktning. Autentisiteten bør undersøkes nærmere.

Figur 46. Den gule fargen i limfargedekoren i skipet er oppsiktsvekkende klar og sterk i fargen. Den må være eldre enn 1938.